

2. Člověk a společnost

Poznatky z kapitoly „Člověk a společnost“ převážně spadají do výkladového rámce sociologie. Interdisciplinárně se prolínají zejména se sociální psychologií a politologií.

2. 1. Sociologie

2. 1. 1. Definice a funkce sociologie

Sociologie je společenská věda, která zkoumá chování člověka ve společnosti. Na rozdíl od psychologie se více než o vnitřní život jedince zajímá o jeho vztahy s ostatními, na úrovni skupin a institucí. Název vznikl z lat. *societas* = společnost a řec. *logos* = věda, tj. věda o společnosti, společenských jevech, strukturách, procesech, jejich vzájemných vztazích a vývoji.

Sociologie jako samostatná věda vzniká v 19. stol. Název poprvé použil **Auguste Comte** r. 1839 (původně ji nazýval sociální fyzika) v díle „Kurz pozitivní filozofie“. Motivací pro zrod sociologie byla snaha objektivně uchopit složitou sociální realitu, která se v moderní společnosti rychle mění. V každodenním životě se řídíme individuální zkušeností (tzv. zdravým selským rozumem), který chápe veškeré dění jako samozřejmé. Až v krizových chvílích si uvědomujeme, že jde o složitou, kulturně a historicky podmíněnou konstrukci.

Sociologické poznání se od běžného rozumu odlišuje několika charakteristikami:

- Je cílevědomé, systematické, soustavné, vědecké (na rozdíl od stereotypů a zjednodušení zdravého rozumu). Kriticky zkoumá každodennost.
- Snaží se o objektivní přístup bez předsudků a nezdůvodněných předpokladů, např. *přání nebo politické názory jedince* (hodnotově nezaujatá sociologie – M. Weber).
- Usiluje o nadindividuální přístup, pochopení společenských a historických souvislostí (sociologická imaginace – C. W. Mills). Zohledňuje individuální motivy a přihlíží i k širším společenským silám, které způsobují tzv. nezamýšlené důsledky jednání (R. K. Merton).
Např. *čím více lidí chce vyjet z přeplněného města na víkend, tím větší zácpu způsobí, ačkoliv další hodiny na dálnici si nikdo z nich nepřál.*

Vztah sociologie k dalším vědám:

- **filozofie:** sociologie byla do 19. stol. její součástí, filozofie dodává východiska, obecný pohled na svět a člověka,
- **kulturní antropologie:** zkoumá kulturní odlišnosti,
- **ekonomie:** zkoumá chování lidí na trhu, řada sociologických teorií je inspirována ekonomickými pravidly směny,
- **psychologie:** (hlavně sociální psychologie), zkoumá motivy sociálního jednání a socializace,
- **historie:** zkoumá vývoj společenských formací a institucí,
- **demografie:** zkoumá porodnost, urbanizaci, migraci v různých společnostech,
- **politologie:** zkoumá zájem o moc a politickou socializaci,
- **jazykověda:** rozbor jazyka různých skupin,
- **matematika a statistika:** zpracování výsledků výzkumů,
- **ekologie:** životní prostředí má přírodní a sociální složku.

Funkce sociologie:

- **kritická:** zpochybňuje předsudky a fundamentalistické názory, že někdo ví vše a správně; problematizuje samozřejmé vidění světa; přispívá ke kultivaci lidského potenciálu, osvětě a vzdělávání,
- **poznávací a praktická:** na základě výzkumu navrhuje možnosti reforem; snaží se společenské jevy nejen popsat, ale také vysvětlit a porozumět jim [viz **sociologický výzkum** – str. 56]; při využití v poradnách nebo podnicích hovoříme o terapeutické, resp. poradenské funkci,
- **ideologická:** účelové výzkumy mohou sloužit k podpoře nebo kritice jistého společenského uspořádání.

Omezení sociologického poznání:

- Většina zjištění platí jen pro určitou společnost. Na rozdíl od přírodních zákonů platných všude na světě jsou sociální jevy ovlivňovány konkrétní kulturou, sociální strukturou, systémem institucí a proměňují se v čase. Např. v některých kulturách se od muže očekává, že se ujme vdovy po svém bratru, u nás by to vyvolalo přinejmenším rozpaky.
- Přestože hlásá hodnotovou neutralitu, podléhá subjektivním vlivům a tlakům vládnoucí ideologie.
- Zjištěné zákonitosti jsou pouze pravděpodobnostní (stochastické). Neplatí na 100 % (už souvislost nad 30 % je považována za významnou).
- Ovlivňuje předmět svého zkoumání: zatímco gravitační zákon se nezmění, když na něj někdo přijde, sociální aktéři se mohou přizpůsobit zjištěním sociologie a tím změnit původně předvídaný výsledek (např. politická strana zareaguje na své klesající preference).

Disciplíny sociologie – podle oborů rozlišujeme velké množství odvětvových sociologií, např.:

- sociologie **sociální stratifikace:** rozvrstvení společnosti (nerovnost a sociální žebříček),
- sociologie **sociální kontroly a deviantního chování:** co je normální, kdo to stanovuje,
- sociologie **politiky,**
- sociologie **kultury a umění,**
- sociologie **práce a volného času,**
- sociologie **pohlaví** (gender),
- sociologie **lidských sídel** (město, venkov).

2. 1. 2. Vývojové fáze sociologie

Už před vznikem sociologie byly mnohé sociologické otázky naznačeny v pracích filozofů (**Platón, Aristotelés, Moore, Hegel** atd.), hovoříme zde o tzv. období protosociologie.

Období velkých teorií (19. stol. až počátek 20. stol.)

Snaha o vymezení sociologie vůči ostatním vědám, hledání vlastního předmětu a metody. K řadě problémů naznačených klasiky se dnes vracíme. **August Comte** (1798–1857) požadoval přísně vědecké zkoumání společnosti v duchu pozitivismu (s využitím postupů přírodních věd), rozlišoval sociální statiku (instituce, statusy) a dynamiku (vývoj). Reagoval na sociální změny vyvolané průmyslovou revolucí, urbanizací a Velkou francouzskou revolucí. Sociologie měla pomoci udržet řád uprostřed neustálé změny, tj. měla objevit zákonitosti, podle nichž by bylo možné efektivně společnost řídit žádoucím směrem (idea sociálního inženýrství).

Anglický pozitivista **Herbert Spencer** (1820–1903) byl ovlivněn učením Charlese Darwina (evolucionismus). Společnost chápal jako vyvíjející se organismus, jehož jsou lidé orgány (organicismus) a mohou fungovat pouze v součinnosti s dalšími částmi organismu.

